

VERES PÉTER

Napló

(KIADATLAN JEGYZETEK)

Az emberszerű állatfaj nagy tragédiája, hogy a boldogságból nem elég neki a pusztá vegetatív ingerek kielégítése. Nem elég neki a szerelem se, a jóllakás se, még a szerelemért, vagy jóllakásért való marakodás, verekedés se, mint ahogy az állatoknak ez elég, mert hisz abból áll az állati lét. Nos, az embernek is ez az alapja, de nem elég neki, ha megvan, se. Becsvágy, hiúság, alkati akarat, normális akarat, heroikus dicsőségvágy s annyi más minden kell még neki. De sajnos, ezzel sem lehet boldog. Egyébként is ezek nem olyan vágyak, amelyeket úgy ki lehetne elégíteni, mint az egyszerű fiziológiai vágyakat. Nem, nem, ezeket egyszerűen nem is lehet kielégíteni. Ebből minél több van, annál több kell. Valami egészen siralmas dolog például, hogy az egészen művelt ember, ha valamilyen értelemben nem alkotó, csak boldogtalan lehet. Mert mindent megérteni, mindent „olvasni”, de semmit se teremteni, valami elképzelhetetlen lelki nyomorúság. Az uralkodó osztályok ebbe pusztulnak bele. Nincs életcéljuk, semmi más, mint az unalom és az élvezet. Ez önmagában mindegyik a pokolba vezet.

Éppen ezért minden bölcs kormányzatnak — népe érdekében — arra kellene törekedni, hogy mindenkinek életcélja, munkaköre, felelőssége, valami kicsi, ha akárha a legkisebb is, de valódi becsvágya legyen. Az embernek, ha már a vagyon nem életcélja, vagy a szocialista társadalomban nem is lehet, akkor az legyen a becsvágya, ha már író, művész, zeneköltő, tudós, jó mérnök, jó munkás stb. legyen. A „kenyeret és cirkuszt” politikája nagyon régi, de alapjában rossz szisztéma, és csak jobb híján fanyalódnak erre a nemzetek kormányzói. Az olyan néptömegekkel, amelyek örökké az államtól várják a kenyeret és a cirkuszt is, sok baj van mindig, és végül is ezek — különösen, ha nincs mellettük elegendő földhözragadt és apró életcélokkal és reálisan elérhető boldogságvágyakkal megelégedő paraszt — pusztulásba viszik az államot és a társadalmi rendet.

De a legboldogtalanabb mindig a legműveltebb réteg, ha sem vagyona nincs, sem az uralomban nem vesz részt. Ezek az intellektuelek vagy az élvezeteket hajszolják, divatosak és sznobok lesznek, vagy valamilyen bogarasság rabjaivá válnak. Bélyegeket gyűjteni, képeket vagy bármilyen műtárgyat keresni, ha vásárláshoz nincs pénze, akkor a kiállításokra járni és beleélni magát abba a fikcióba, hogy ő igazi „műértő”; kutyákkal, madarakkal babrálni, egy-

általán bármiféle pótlékboldogság rabjaivá válni, és a valódi alkotó történelem-áramából kiesni, kimaradni, az útfélen az árokpartra kerülni, ez a művelt értelmiség történelmi sorsa.

Egyetlen mentsége van: ha hite van valamilyen eszmében, vagy szenvedélyesen szereti nemcsak a művészetet, hanem a népet is. A saját népét, mert hisz az emberiség túlságosan általános, nagyon messze van és csak misztifikációval — vallási vagy humánus intellektuális misztifikációval —, valamelyes öncsalással lehet a szívet ebben az ügyben megszólaltatni. A nép azonban — ha az embernek tiszta a szíve, és okos, becsületes a feje, és persze ha rendelkezik valamelyes lelki nemességgel, számtalan színben, formában, változatban ad örömet, szépséget annak, aki megérdemli. Ha szép gyermekeket, szép lányokat, legényeket, rendes derék asszonyokat, komoly férfiakat, bátor nemes katonákat, ércszilárdságú munkásokat lát az ember, meg kell hogy mozduljon a szívében az öröm: ezek a mieink! Hátha még a művészetünket is látjuk, halljuk, értjük és éljük! Ez mindennek a teteje: hiszen meg-megéljük a katharizist, nemcsak a szemünk gyönyörködik, hanem a szívünk is megindul és könnyünk is megered. Ennél többet az élet nem adhat, de ennyit el is lehet benne érni.

Hogy milyen fejletlen még a magyar történettudomány, arra jellemző, hogy a mostani 400 éves Balassi-évforduló alkalmával nem olvastam írást — nyilván nincs is —, amelyben megvilágították volna a Balassi körüli ellentmondások egész világát. Ez a korszak a magyarságnak a feudalizmus teljes csődje. A nemesurak nem gondolkoznak nemzetben és országban, csak birtokokban, várakban és familiákban, a nép pedig még szintén nem gondolkodhatik sem nemzetben, sem osztályban. A nemzeti közösségi érzés. A nemzeti közösségi érzés elhalványult, mert a mindennapi élet nem az országhoz, hanem a földesúrhoz kötődött, az osztályközösségi érzés még nem juthatott túl az egyes feudumokon, mert az ország szét volt szakadozva, és király sem volt, akiben a jobbágy és az ügyefogyott szegény bízhatott volna, mint az erős királyságokban. Az ilyen rendnek el kellett vesznie, és csak az a szerencse, hogy a török is már rothadt volt, elvesztette nemzetiségi rugalmasságát, néphadsereg mivoltát, de szultáni egyakarátát is.

Szegény Balassi, hát hogy találta volna helyét ebben a világban. Ő komolyan vett mindent: hazát, nemzetet, költészetet, vitézi életet, testvéri köteléket, de a zűrzavarban, az árulás, a rablás, a jogtalanság világában lehetett-e más vezérlője, mint a saját éne és indulata. A selmeci városurakkal való vitájában az ember azt érzi, hogy Balassinak van igaza. S nyilván így van ez sok más esetben is, rabló, mohó nagybátyjával szemben is.

*

Csak olyasmit érdemes megírni, amit még nem írtak meg. Igen, de ilyen elvekkkel lehet-e az ember regényíró. Na, én „regényíró” nem akarok lenni, de mégis regényben, elbeszélésben, szépprózában író, költő akarok lenni. Már az is vagyok? Ez igaz, de ez nem elég. Eddigi írói munkám jórészt a nagy szegényparaszti életanyag megírása, itt-ott költői kifejezése. De ez engem elégit ki. Ez az életanyag csak tartalma, közege legyen a regényeimnek, elbeszéléseimnek, azonban ebben a közegben ki kell fejeznem az „általános emberi”-t, a mindennél többet. A paraszt is él, tanul, dolgozik, szeret, szaporodik, gondolkodik, akar, véleményei és hangulatai vannak. Megvan benne az igaz-

ságra és a bölcsességre való hajlam és a hozzávaló képesség is. Csak éppen a nyelve kezdetleges, és az asszociációi nem olyan komplikáltak, mint a sokat olvasó modern emberé.

De annál inkább meg kell írni, mert senki se tudhatja jobban mint én, aki még paraszt is vagyok, még mint író is, senki se tudhatja jobban, hogy mi megy végbe benne. Ennek egy része közhely, szociológiai egyszerűség, de azon túl van az érdekesebb. Az, amit Túri Dani nem tudhatott, az, amit a paraszt maga nem is igen tudhat.

Íme a legújabb ars poetikám!

*

Semmi sem elégít ki. Nem így kell írni, ahogy eddig írtam. De nem is úgy, ahogy mások írnak. A legtöbb mai írás, bárhonnan jöjjön is, nekem már olvashatatlan. Nem érdekes, nem fontos, mert nem szép. Nem szép, még ha úgy általában igaz is. Mert a nem fontos tények nem érdekesek, a közhelyes vélemények, fecsegések és a szépnek a szándéka kicsi tárgyakra, kicsi ügyekre irányítva csak szépelgés vagy olcsó lírizálás.

Mi van velem? Írói telhetetlenség, alkotó-feszengés, továbblépni tegnapi önmagamtól, vagy csakugyan válság ez, írói válság? A paraszti élményanyag közlésétől, elmondásától, még az akármilyen szép közlésétől is feljebb kell emelkedni az igazi költészet magasságába. Az elbeszélő prózát egyenértékűvé kell emelni a lírával és a drámával. Az igazi lírával — az Ady Endrék és József Attilák lírájával és az igazi drámával, a shakespeare-ivel. Az igény megvan hozzá, gondolataim és véleményeim is vannak hozzá, kritikusan tudom nézni az egész világot, az egész életet, az elmúlt és a most folyó történetet, nincsenek fellengzős és olcsó illúzióim a jövőt illetően, de van hitem a kollektívizmusban, a magyar nemzetben és önmagamban, van hitem abban, hogy érdemes élni és érdemes írni, még öregedő fejjel is, egyénileg van utam és reményem a halhatatlanság, legalább a saját nemzetemben való halhatatlanság felé, van hitem, reményem, hogy a népünk megtalálja önmagát, saját szép, nemes, igaz magyarságát az új világrendben — mi hát az akadály?

Csak a sok gond kívülről, az ország, a társadalom és a politika felől, és a nagy-nagy igény, a szinte megfogalmazhatatlan igény belülről, a minden eddiginél jobb és — nagyobb írás felé. Az az igény, ami Adyban és József Attilában, Móricz Zsigmondban és Arany Jánosban, Berzsenyiben és Vörösmartyban munkált: többet, jobban, szebben és igazabban, és főleg minden eddiginél nagyobbat.

Nehéz ügy. Bele is lehetne ebbe rokkanni. „Ki magyar földön nagy sorsra vágyik, Rokkanva ér el az éjszakáig” — mondotta Ady Endre. Nagy sors: ez engem most már nem érdekel. Hiszen talán meg is van. Nagyon sokan többnek tekintenek, mint én önmagammat. De szebbet, jobbat, nagyobbat írni: ez olyan cél, amelyért még tudnék — s talán tudok is szenvedni.

Már csak lélekbeli szenvedést értek. Hiszen abból születhetik a mű.

*

Elkeserítő az, hogy ez a mi Jókaink az egyik pillanatban felhőkig emelkedő óriás, a másik pillanatban asztaltársasági nagy hazug. Az *És mégis mozog a föld* az ő próbatétele: egy nagy eszmét, egy nagy ügyet, az alvásból ébredező, szellemi életre ébredező, irodalommal, művészettel ébredező magyar nemzet történelmi ábrázolását mint írói célt belefűllasztja egy valószínűtlenséggel,

hazugságokkal, túlzásokkal, fellengzős lírizálásokkal kompromittált regénybe. A Jenője (mellesleg miért nem Jeney? Micsoda felületesség és könnyelműség a nevek kitalálásában) nem ér fel sem Katonáig, sem Vörösmartyig, egyáltalán senkiig, aki ebben az ügyben megjelent a magyarság előtt. Mellesleg úgy ír, mintha senkink se lett volna ez időben, holott ha Balassiról, Zrínyiről keveset is tudtak, de Berzsenyiről, Kölcseyről, Vörösmartyról már elég sokat tudtak, sőt Kossuthról és Széchenyiről is.

Hiába, minden nagy regénykísérlete belefulladt a regénycsinálás, az „olvasmány”-csinálás olcsó hínárjába.

(Olcsó hínár? — jó ez a kifejezés? — vigyázzunk, ne essek a szidott hibába.)

Persze ez a Jenő elsősorban maga Jókai. Minden dicsvágya, fellengzősége és opportunizmusa a Jókaié.

Bosszantó, nagyon bosszantó, hogy ez a Jókai hogy elpuskázza ezt a nagy-szerű regénytémát. Ostobaságok, álproblémák, zsákcucák, amelyekből a háztetőkön át szabadul ki. De mégis, mert égbekiáltó marhaságok közt olyan jókat mond, hogy az embernek a szíve a torkába szalad, s a könnye hull vagy a sírástól, vagy a kacagástól, mégis nagy kincsünk nekünk az, amit ő adott. Szereti a magyart és szerettetni tudja önmagával önmagát. Ez pedig nekünk méreg is, orvosság is, de mindegyik kell.

*

Ennek a Sven Hedinnek a világraszóló népszerűségét tulajdonképpen az európai — imperialista — sajtó csinálta. Ez az ember nem tudós, nem író, még csak nem is újságíró. Egy kíváncsi úriember, aki más kíváncsi úriemberek és kispolgárok szája íze szerint tudja elmesélni, hol mit látott és mi az az érdekesség, ami az idegent, akinek nem tudományos ismeretekre, hanem csak felületes ismeretekre van szüksége — érdekelheti.

De ha legalább tipikus utazó, útleíró volna, hérodotosi értelemben, Marco Polo-i értelemben! Csakhogy amit ő meglát és megtud, az mindig lényegtelen. Az öreg Cholnoky és általában a magyar utazók sokkal többet érnek nála. Azok tudósok, vagy kalandos emberek (Benyovszky, Magyar László), és amit felfedeznek és meglátnak, igazi ismeret.

